

fordulnak el tőle, soha nem is fogadták el egészen. A korszellem is olyan irányba halad (a romantika, a romantikus nacionalizmus irányába), ami egyre távolodik Tocqueville önkritikus és minden egzaltáltságtól mentes gondolkodásmódjától. Ahelyett, hogy dicsőséges forradalom- és nemzetképet festene (mint például Michelet), az ellentmondásokra, a veszélyekre hívja fel a figyelmet, mintegy megfogalmazza a franciák szorongásait, félelmeit. A második császárság idejére és azt követően politikai szempontból feleslegessé válik, megvannak nélküle. A teret nyerő nacionalista republikanizmus Gobineau-hoz áll közel, nem Tocqueville-hoz. Ha tíz évvel korábban még vígjátéki fordulat volt a „*comme a dit M de Tocqueville*”, a századvég szellemi életéből, még a vígjáték szintjéről is kiszorul. A durkheimi szociológia nem tekinti vizsgálандó területnek a politikát, aminek Mélonio szerint az egyik legsajnálatosabb következménye, hogy ezzel az *Annales* Durkheim egyébként áldásos hatása alatt álló történéseit is eltávolítja, legalábbis kezdetben, Tocqueville-től.

A múlt század kilencvenes éveitől fél évszázadon át Tocqueville másodrangú klasszikus, megemlítik néha, születik róla egy-két monográfia is, a szellemi köztudathól azonban mintha végleg kiszorulna.

Tocqueville európai reneszánsza érdekes módon nem Franciaországban kezdődik. Olasz (Croce) és német (J.-P. Mayer) szerzők kezdik kiadni és elemezni a harmincas évek végén. Talán nem véletlen, hogy először épp a fasizmus által leginkább érintett országok filozófusai éreznek rá aktualitására.

A franciaországi reneszánszt három szakaszra osztja Mélonio. Az első Raymond Aron nevéhez és az ötvenes évekhez fűződik, aki *AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA* első könyvéből kiindulva elemzi a politikai rendszereket. A második hullám kiindulópontja *AZ AMERIKAI DEMOKRÁCIA* második könyve; a hatvanas évek szociológusainak, filozófusainak kultúrájáról és demokráciáról szóló vitáját ennek gondolatai fogják át. A harmadik a hetvenes években a történész Tocqueville-t, *A RÉGI REND ÉS A FORRADALOM* szerzőjét helyezi a forradalomról írók között a legelőkelőbb helyek egyikére – François Furet-nek köszönhetően.

Végül feltétlenül szólni kell néhány szót a kimerítő, rendszerezett, könnyen használható Tocqueville-bibliográfiáról, melyet könyve végén közöl François Mélonio. Két nagy részre osztja, az első a forrásmunkák rendszerezése: kéziratok, megjelent munkák, recenziók (művek szerint), lapokban megjelent életrajzi jellegű cikkek (jellegük szerint: szatirikus, tudományos, nekrológ stb.), általános munkák. A bibliográfia második részében a Tocqueville-ről szóló tanulmányok, tudományos munkák kaptak helyet. A bibliográfia voltaképpen a könyv második rétege: aki önállóan akarja kutatni a témát, segítséget kap hozzá: a tanár szolgálata ez a diák – a leendő tudós – érdekében. Tocqueville szelleméhez hűen Mélonio is segíteni akar; vezetni és egyben önálló reflexióra serkenteni.

Bozó Katalin

PÖTTYÖS BATYU ÉS SZÓLÓKARÓ

Halász Károly életmű-kiállítása a Paksi
Képtárban, 1994. május-július

Örömmel vállaltam el Halász Károly életmű-kiállításának megnyitását Pakson, abban a képtárban, melynek alapítója, vezetője és segédmunkása egyben, melynek egyik szárnyában állandó kiállításon láthatók a XX. század egyetemes és magyar közelmúltjának legjobb művészei ajándék műveikkel, a másokban pedig változó kiállításokon a városhoz szorosabban vagy lazábban kötődő életművek. A kiállítás lelkes, de kis közönsége után szükségesnek érzem néhány gondolatot tágabb közönséggel is megosztani.

Halász Károly Európa kisebb városai (Karcag, Miskolc, Székesfehérvár) és művészi metropolisai (Amszterdam, Köln) után nagyobb gyűjteményes anyaggal szűkebb hazai közönség előtt is bemutatkozott. Festmények, szobrok, fényképek, különös jelentéseket hordozó tárgyak voltak láthatók a kiállításon. Halász életműve a szabadságvágy és a megkötözöttség érzésének kifejezője. Tájfestéssel

kezdődik, Paks nagy táji motívumával, a dunai tájjal. Később kozmikus tájakat fest, emlékeztet a kozmikus drámákból létrejött bolygórendszerekre, Földünkre, mint egykor sisetergő vulkánok, hammesők gömbjére. Más világok is foglalkoztatják képzeletét, az ember által már évezredekkel ezelőtt elképzelt és definiált geometria és sztereometria világa. Az „istení négyzet”, a kör, a háromszög századunk művészetében tiszta formában nyolcvan éve jelent meg. A hatvanas évek végétől – mikor Halász pályája indult – a geometrikus művészetnek nagy reneszánsza volt világszerte s a fiatalok körében Magyarországon is. Geometrikus, újkonstruktivista, minimal művész lett a fiatal Halász Károly grafikusként, festőként, szobrászként egyaránt. Ez az utópikus tiszta formavilág azonban művészetének csak egyik oldala. Nagyon fontos számára a világ aktuális dolgainak érzelmes-ironikus kifejezése. A meglekintés vágya festetett vele útjelző táblákat, melyeken láthatóvá vált Magyarország és a világ nagyobb városainak távolsága Pakstól. Ez készítette arra, hogy egyszer meztelenre vetkőzve belebújjon egy kibelezett tévedobozba, és fényképsorozaton mutassa be „privát adását”, dobozokba kényszerült létformáink furcsaságait. Ez a sorozat világhírű művésszé tette, de arra alig volt lehetőség, hogy filmre vegye ötleteit. A fényképezett emberi test formáit azonban több festményreliefen szembeállíthatta a geometria tiszta formáival.

A tévedoboz-sorozat után Halász Károly performance-művész lett. Performance-ainak hangulata többnyire csendes, visszafogott: gyertyákkal sétáló nézők, nézőnek háttal ülő művész, mellette pöttyös batyú mint útítárs, a falra felírva nevek, távoli városok. Volt azért olyan performance-a is, mikor meztelen lábát festékbe mártva táncolt egy vásznon, „képet taposott”, mint akcióját nevezte. Ezekből a teremtő táncból keletkezett képekből szívesen mutatott be néhányat Halász a kiállításán. A festéknyomok is általános filozófiáját hirdették: minden művészi tevékenység célja jelet hagyni önmagunkról a kortársak és az utókor számára.

Halász Károly életművében van emlékmű Paks háborús áldozatainak, múzeum a város vizuális kísérleti alkotótelepe és minden barátja munkáiból, s van egészen személyes

magánmúzeum is, a XX. század nagyjainak tetteit idéző gyűjtemény belöttesívegekbe zárva. Céljait nem könnyen érte el, ezt néhány műve a közelmúltból is érzékelteti. (Ezért kellett újra összeszednie nekikeseredve batyút és karót ábrázoló festménye egykori motívumait és felállítania a festmény mellé, jelezve, hogy én akár mehetek is, ha nincs rám szükség!) A legtöbb művét azonban a keserűségen felülemelkedő csendes ironia jellemzi. A kortárs irodalomból Márton László 1993-ban megjelent verses regényében, az *ÁTKELÉS AZ ÜVEGEN* című könyvben találtam párhuzamokat az irodalmi magasiskola szintjén Halász Károly munkásságához a könyvnek egy különös festőről, műveiről és városáról szóló részletében: *„Beszélhetnék a képről, amelyen újabb részletek váltak felismerhetővé, hirtetvén, hogy Venus feltámadását gazdagítják, te azonban csak a rossz ízű és csúf illatú festékfoltok és pöttyök egyvelegét látod... Annyit azonban azért elmondok, hogy van a kép háttérében egy város, amelyet a hagyomány szerint Kadmosz alapított a régiségben... s Gillis Hendriksz nemegyszer elmondja, hogy talán éppen ennek a városnak utcái fölött jár néhány ölyvire, mikor kilép a kolónia kapuján. Gillis Hendriksz nem egyszerűen festett, nemcsak festeni akart: nyitott ablakokat akart festeni, amelyeken keresztül szemlélni lehet a festményre való dolgokat... Különböben itt a kolónián értékes téritőmunkát végzett, azonkívül, hogy nem adta fel a festést: nem kis része volt abban, hogy a kolónia egyfajta magasabb rendű szellemi gyarmat fényében kezdett ragyogni, s hogy jó híre lassan visszarámolt a művelt Nyugatra...”*

Kadmosz görög hős, istenek atyjafia, Dionüszosz anyai nagyatyja nem idegen Paks környékén sem. Gillis Hendriksz, aki tudja, hogy egy Kadmosz által alapított város lakója, aki kívül van minden festőcéhen, aki a hagyományokat nem vetette el, de felesleges cikornyákkal nem gazdagította, akinek volt egy periódusa, mikor beföttesívegekbe zárta, sőt injekciós ampullákba szorította a modern európai művészet és élet isteneit, közeli rokona Halász Károlynak.

Nosztalgikus, privát fények, gyertyák égtek Halász Károly kiállításán kibebezett tévedobozban, téglakon. Happening részletei voltak a festmények, reliefek mellett megjelenő székek, vödrök, sürolóflák. A művész Charlie Chaplinre emlékeztető öltönyében a

kiállítás megnyitóján elegánsan és kedvesen megjelent közöttük. Beült a székbe, fényképezkedett barátaival, mindenekelőtt olasz festőtársával, Franco Daganival, akivel már két kiállítás szerepelt közös művel. Halász zárt geometrikus formákat, vidám pöttyöket, Dagani lágy, expresszív vonalkötegeket festett ezekre a vászakra, melyekből Pakson is volt néhány látható. Ez a közös képkalkotás most nagyon divatos hazánk legjobb művészei között!

Halász Károly paksi kiállítása nosztalgikus, romantikus tárlat volt reménytelenül kis közönség számára. Akik látták, megpróbálhattak megerősödni a művész hitétől, abban, hogy a világ megérthető, bejárható, vándor-bottal és nagy elszánással minden távolság legyőzhető, hogy csodákra képes a kéz, a láb s a barátság, meg az erős ragaszkodás a szülőföldhöz, a mélyebb rétegekhez. Reméljük, hasonló kötetlen, szomorkás-vidám bemutatóra Budapesten is sor kerül, s a művész életmű-katalógusa is olvasható lesz nemsokára.

Szabó Júlia

A HOLMI POSTÁJÁBÓL

FÁTÓL AZ ERDŐT

Kedves *Holmi*,

Balassa Péter HALÁLNAPLÓ című könyve ellen írt kritikájában (*Holmi*, 1994. augusztus) Farkas Zsolt egy helyütt ezt mondja: „*valami nem tetszik, és ezt elmondom másoknak. Reagálnak rá, ha akarnak, beszélgetünk róla, ha más is érdemesnek látja*”. Ezt szeretném az alábbiakban tenni: megfogalmazni néhány fenntartásomat a kritikának nem annyira az értékelő álláspontjával, még csak nem is érvelésével, mint inkább észlelésével szemben. Ez persze nem azt jelenti, hogy egyetérték azzal az indulattal és az első pillanattól eldöntöttnek látszó elutasítással, amelyről az írás összes mondata, az elsőtől az utolsóig, tanúskodik; ellenkezőleg, nehezen tagadhatnám, hogy én a HALÁLNAPLÓ-nak az a fátyla „szolidáris, affirma-

tív beállítódású, alapvetően a szeretettől vezérelt” olvasója voltam, akinek fantomképét Farkas Zsolt slusszpoénként idézi fel. Mégsem elsősorban az a szándékom, hogy a HALÁLNAPLÓ-t védelmembe vegyem; erre sem én nem érzem magamat feljogosítva, sem a könyv nem szorul rá (hiszen a mérleg másik serpenyőjében ott van Bányai János értő és megértő írása; az a tény, hogy történetesen Farkas Zsolté az utolsó szó, legfeljebb arról tanúskodik, hogy a gáncs, nyilván udvarisságból, maga elé engedti az elismerést); inkább egy-két módszertani problémára szeretném felhívni a figyelmet.

Az, hogy Farkas Zsoltnak nem tetszik a HALÁLNAPLÓ, és hogy nemtetszésének okairól őszintén és részletekbe menően tájékoztatja a *Holmi* olvasóit, tökéletesen rendben van. Megnyugtatónak tartom, hogy azoknak a politikai vagy érzelmi indítékoknak, amelyek oly gyakran lappanganak a Balassa írásaival szemben mutatkozó ellenszenvek mögött, ezúttal nyomuk sincsen: a nemtetszés kizárólag a könyvvel (azaz nem is annyira magával a könyvvel, inkább a könyv mondataival) való szembesülésből fakadt.

Az írás sok szigorrról és vajmi kevés szeretetről tanúskodik. Önmagában véve ez sem kifogásolható, hiszen a szeretet nem okvetlenül szükséges feltétele a megértésnek; sőt a megértés sem szükséges feltétele annak, hogy egy kritikus lényeges felismerésket fogalmazzon meg egy-egy szerzőről vagy műről. Olyan őszintétlen kultúrában és közéletben, amilyen a miénk, többnyire csak szeretet nélkül lehet *leleplezni* egy-egy beszédmód, egy-egy életmű kiüresedését. Farkas Zsolt eszménye, ha jól veszem észre, nem a megértő, hanem a leleplező kritika. Azt viszont ő maga sem állítja, hogy Balassa beszédmódja kiüresedett volna, ellenkezőleg, zsúfoltnak és feszítettnek tartja: márpedig ez nem leleplezés, hanem szemléleten alapuló, nagyjából helytálló észrevétel. Ahhoz viszont, hogy ebből (és a kritikában szórványosan előforduló többi megfigyelésből) használható következtetéseket lehessen levonni, talán mégsem ártott volna kísérletet tenni a könyv egészen megértésére, a szerző írói szándékainak rekonstruálására (amelyekről persze nem muszáj jó véleménnyel lenni) és más effélékre.

Farkas Zsolt azt ígéri, hogy nem fog ke-